

บทที่ ๔

คุณลักษณะการค้าขายและการจัดเก็บภาษีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้กล่าวถึงหลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับและสัมพันธ์เกี่ยวพันต่อการค้าขายและการจัดเก็บภาษีซึ่งทำให้ทราบถึงคุณละ ดีหรือคุณธรรมการเป็นพ่อค้า และหลักการจัดเก็บภาษีที่ชอบธรรมในครั้งพุทธกาล รวมทั้งได้กล่าวถึงหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องที่กำลังศึกษาวิจัยนี้แล้ว เพราะฉะนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายถึงคุณลักษณะของการค้าขายและรูปแบบการจัดเก็บภาษีตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

๔.๑ คุณลักษณะการค้าขายตามหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

คุณลักษณะของการค้าขายทางพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๑. ชื่อสัตย์สุจริตยุติธรรมต่อผู้ซื้อ
๒. ประกอบสัมมาอาชีพ
๓. มีวิสัยทัศน์ดี
๔. ขยันหมั่นเพียร
๕. คำนึงกำไรให้สังคม

๔.๑.๑ การค้าขายต้องชื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรม

การค้าขายในทางพระพุทธศาสนาเป็นลักษณะที่ชื่อมาขายไป ผู้ค้าต้องมีความจริงใจ ไม่เบียดเบียนหรือเอาเปรียบผู้ซื้อ มีเหตุผล ยึดระเบียบและกฎหมายเป็นเกณฑ์ เห็นประโยชน์ส่วนรวม ไม่ค้ำกำไรเกินควร ไม่โกงตาชั่ง ไม่โกงด้วยของปลอมและโกงด้วยเครื่องตวงเครื่องวัด การค้าขายตามพุทธประสงค์นั้นต้องมีคุณลักษณะ ยุติธรรมต่อผู้ซื้อ จริงใจ มีเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในลักษณสูตร มีข้อความที่สอดคล้องกับอาชีพค้าขายได้เป็นอย่างดี ดังนี้ว่า “ เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่งการโกงด้วยของปลอมการโกงด้วยเครื่องตวงวัดการรับสินบนการล่อลวง การตลบตะแลง การตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก”^๑ ในสังคมเสรีให้โอกาสแก่ทุกคนในการทำธุรกิจเพื่อแสวงหากำไรได้อย่างกว้างขวาง ต้องกำหนดราคาสินค้าอย่างยุติธรรม ขณะเดียวกันก็ต้องกระตุ้นให้ผู้ขายหรือผู้ให้บริการมีจิตสำนึกในการไม่เอาเปรียบกับลูกค้าในทุกรูปแบบเพียงเพื่อมุ่งหวังกำไรสูงสุดจากการทำธุรกิจ สินค้าหรือบริการนั้น มีราคาถูก คู่กับเงินที่จะต้องจ่ายไป ธุรกิจจึงต้องนำกลยุทธ์ทางการตลาดมาใช้เพื่อดึงดูดลูกค้า การเอาเปรียบของธุรกิจต่อลูกค้าโดยเบื้องหลังของธุรกิจหวังเพียงแ กอบโกยผลประโยชน์จากลูกค้าให้ได้มากที่สุด โดยไม่คำนึงว่าสิ่งนั้นถูกหรือผิด ไม่ว่าจะ มีขนาดเล็ก

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๐/๑๙๖.

หรือขนาดใหญ่ก็ตาม การลดราคาไม่ใช่สูตรสำเร็จในการต่อสู้ เมื่อไหร่ที่ลดราคามากๆ ก็เตรียมตัวขาดทุน พ่อค้าที่ดีต้องตั้งราคาให้ผู้บริโภคยอมรับและกำไรที่พออยู่ได้ ควรมีสัมมาอาชีพร คือการเลี้ยงชีพพอ ทำมาหากินหรือหน้าที่การงาน ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนตน เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ หารายได้มาประทังชีวิตหรือเลี้ยงชีวิตของตนและครอบครัวอย่างสุจริต ควรคำนึงถึงการขายสินค้าและบริการที่มีคุณภาพ เพราะคุณภาพของสินค้าและบริการเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความสำเร็จของกิจการ ในบาลีกกล่าวว่าสัตว์นรกเหล่าใดมีการงานไม่บริสุทธิ์ เอาข้าวสับปนข้าวเปลือกกลั่นๆขายให้แก่ผู้ซื้อ^๒ จะเห็นได้ว่าการปลอมปนสินค้าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ถ้าสินค้าหรือบริการไม่เป็นที่พอใจของลูกค้า ลูกค้าก็จะไม่มาซื้อสินค้าอีก หรืออ^๓ นำไปบอกต่อทำให้ธุรกิจเกิดความเสียหาย ดังนั้นจึงควรพัฒนาและปรับปรุงสินค้าหรือบริการให้ตรงตามความต้องการของลูกค้าหรือผู้บริโภคอยู่เสมอ ต้องดูแลการผลิตและขายสินค้าที่ไปมาตรฐานเหมาะสมกับสภาพการใช้งานและราคา สิ่งเหล่านี้เป็นประเด็นของความยุติธรรมสำหรับผู้บริโภคทั้งสิ้น มาตรการทางกฎหมายการคุ้มครองผู้บริโภคต้องให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมและดำเนินการส่งเสริมและคุ้มครองการบริโภคหรือร่วมกับภาครัฐหลายๆ หน่วยมากขึ้น วิถียุติธรรมสำหรับผู้บริโภคสินค้าและบริการจึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งสำหรับสังคมไทยที่ต้องหันมาใส่ใจกันให้มากขึ้นเพื่อดูแลรักษาสิทธิของตัวเองให้มากขึ้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การค้าขายนั้นต้องค้าขายด้วยความสุจริตไม่มองข้ามคุณค่าทางจิตใจและให้ความสำคัญแก่เพื่อนมนุษย์ที่อยู่ร่วมโลกกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบ ไม่เห็นแก่ได้ เช่น มีการปลอมแปลง ปลอมปนสินค้า ใช้เครื่องตวงวัดโกง สับเปลี่ยนสิ่งของ เป็นต้น นอกจากนั้นผู้ค้าต้องประกอบด้วยคุณลักษณะดังนี้ ๑) เผื่อแผ่แบ่งปัน ๒) พุดจา มีน้ำใจ ๓) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๔) วางตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ๕) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน เมื่อผู้ประกอบการค้าขายมีคุณลักษณะซื่อสัตย์สุจริตและมีความยุติธรรมดังนี้แล้วย่อมเชื่อว่าเป็นผู้มีความสุขในการครองเรือน ๔ ประการ^๔ คือ

๑. อติสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์)
๒. โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์)
๓. อานันทยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้)
๔. อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ)^๕

^๒ บ.ช.ม.(ไทย) ๒๘/๔๓๔/๒๕๕

^๓ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

^๔ อ.จตุ. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

การประกอบอาชีพค้าขายเมื่อมีคุณลักษณะที่อสังสัจจัตแล้ว ความสุขทั้ง ๔ ประการนี้ก็จะเกิดมีแก่ผู้ประกอบการค้า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนุวัชสุขมีค่ามากที่สุด”^๕ เมื่อผู้ประกอบการค้าประพฤติธรรมมีความซื่อสัตย์ยุติธรรมถือว่ามีความประพฤติที่ไม่มีโทษต่อตนเองและต่อสังคมหากผู้ประกอบการค้ามีความอยากเกินประมาณไม่มีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพตนเองมีต้นทุนหรือโลภะเป็นแรงจูงใจย่อมจะนำไปสู่การประกอบมิจฉาอาชีพะดังมีข้อความปรากฏในกัณหาภิชาดกว่า “การปล้นฆ่าชาวบ้านการจี้ฆ่าหมู่เอาทรัพย์การคดโกงและการหลอกลวง ย่อมปรากฏมีอยู่ในบุคคลผู้มีความโลภ”^๖

๔.๑.๒ การค้าขายต้องประกอบสัมมาอาชีพะ

สัมมาอาชีพะเป็นคำที่ปรากฏอยู่ในหลักธรรมที่เกี่ยวกับ มรรคมี ๘ และสัมมาอาชีพะก็เป็น ๑ ใน ๘ นั้น คุณลักษณะของการค้าขาย ต้องมีหลักสัมมาอาชีพะ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)กล่าวว่า อาชีพที่ถูกต้องเป็น สัมมาอาชีพะ^๗ ดังนั้นอาชีพทุกอาชีพที่เป็นสัมมาอาชีพะต้องประกอบด้วยสุจริตชอบธรรม ควรละเว้นจากมิจฉาอาชีพะ(อาชีพที่ผิด) อาชีพที่ต้องห้ามทางพระพุทธศาสนามี ๕ ชนิด คือ ๑.การค้าขายคัสตราวุธ ๒.การค้าขายสัตว์ ๓. การค้าขายเนื้อ ๔.การค้าขายของมีนเมา ๕.การค้าขายยาพิษ^๘การค้าขายที่ผิดทั้ง ๕ ประเภทนี้ เป็นเหตุให้สรรพสัตว์ได้รับความทุกข์ทรมานนำมาซึ่งการเสียชีวิตของสัตว์ การขายอาวุธ ถึงแม้จะไม่ผิดกฎหมายบ้านเมืองแต่ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าผิด เพราะคัสตราวุธเป็นเครื่องประหาร ฆ่าฟันกัน เบียดเบียนกัน ผิดศีลข้อ ๑ คือปาณาติบาต การค้าขายอาวุธจึงเป็นเหตุส่งเสริมให้มีการฆ่ากันได้ง่ายขึ้น การค้าขายมนุษย์ ที่เรียกว่า สัตตวณิชชา การขายมนุษย์มีมานานแม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีตามข่าวหนังสือพิมพ์เป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ได้ ทุกยุคทุกสมัย การขายเพื่อเป็นทาส การหลอกลวงไปขายเพื่อใช้แรงงาน การล่อลวงหญิงไปค้าประเวณี การค้าขายมนุษย์ผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม การค้าขายเนื้อสัตว์ ที่เรียกว่า มังสวณิชชา ผู้ประกอบการต้องมีการฆ่าจะเป็นฆ่าเองหรือใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการค้าขายที่ผิด เพราะสัตว์ทั้งหลาย

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๗.

^๖ ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๘/๒๑๓.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๘.

^๘ อัง.ปญฺจ. (ไทย) ๒๒/๑๗๖/๒๕๕.

ต้องถูกฆ่าทั้งที่ไม่มีคามผิด มนุษย์มีสิทธิอะไรในตัวสัตว์จึงฆ่าสัตว์เหล่านั้นกินเป็นอาหาร ในทางกลับกัน ถ้าสัตว์ฆ่ามนุษย์กินเป็นอาหาร มนุษย์ก็ต้องคิดว่าสัตว์เหล่านี้มีสิทธิอะไรในตัวมนุษย์จึงฆ่ามนุษย์กินเป็นอาหาร มีพุทธพจน์ว่า

“สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์
สัตว์ทุกประเภท ย่อมหวาดกลัวความตาย
บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบกับแล้ว
ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า”^๙

การค้าขายของมีนเมา เรียกว่า มัชชวณิชชา สิ่งมีนเามีทั้งที่ถูกกฎหมายและชนิดที่ผิดกฎหมาย สำหรับที่ถูกกฎหมายคือเหล้า เบียร์ เป็นต้น ชนิดที่ผิดกฎหมายคือยาเสพติด ดังนั้นการค้าขายของมีนเมาทุกชนิด เช่น สุรา เฮโรอีน ผงขาว ยาบ้า เป็นต้น และยาเสพติดประเภทอื่น ๆ จึงเป็นมิจฉาวณิชชา เพราะเป็นเหตุให้คนประมาท วิสวณิชชา คือการค้าขายยาพิษและยาฆ่าแมลงศัตรูพืช เป็นสิ่งที่จะทำให้ลายชีวิตคนและสัตว์อื่น ถือว่ามีฉาวณิชชา

การค้าขายทั้ง ๕ ชนิดนี้ บางชนิดทั้งผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม บางชนิดไม่มีกฎหมายแต่ผิดศีลธรรม ในมหาจิตตารัสกสูตร ได้อธิบายว่ามีฉาวอาชีวะคือ “การพุดหลอกหลวง การเลียบเคียง การหวานล่อม การพุดและเล็ม การใช้ลาภต่อลาภ”^{๑๐} ในลักขณสูตรปรากฏข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ละมิจอาชีวะแล้ว ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ คือ เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวงวัด การรับสินบน การล่อลวง การตลบตะแลง การดู่ (อวยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีซึ่งวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก เพราะตถาคตได้ทำ สิ่งสม พอกพูน ทำให้กรรมนั้นไพบูลย์แล้ว หลังจากตายแล้ว ตถาคตจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ครอบงำเทพเหล่าอื่นใน เทวโลกนั้น ด้วยฐานะ ๑๐ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นใหญ่ทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภจวิพพะทิพย์ จุตติจากเทวโลกนี้แล้ว มาสู่ความเป็นอย่างนี้ ได้ลักษณะมหาบุรุษ ๒ ประการนี้ คือ (๑) มีพระทนต์เรียบเสมอกัน (๒) มีพระเขี้ยวแก้วขาวาม”^{๑๑} ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย ที่กล่าวว่า “สัมมาอาชีวะมีความหมายถึงการละเว้นมิจฉาชีพ คือการประกอบกิจการงานที่บริสุทธิ์ ทั้งทางกายและวาจา ละเว้นกายทุจริต ๓

^๙ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๙/๗๒.

^{๑๐} ม.ธ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๗๘.

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๐/๑๙๖.

อันหมายถึงสัมமாகัมมันตะหรือการกระทำที่ถูกต้อง และว' จริต ๔ อันหมายถึงสัมมาวาจา ดังนั้นสัมมาอาชีวะจึงครอบคลุมสัมமாகัมมันตะและสัมมาวาจาไว้ทั้งหมด^{๑๒}

ดังนั้นคุณลักษณะของการค้าขายผู้ประกอบการค้าจึงต้องมีสัมมาอาชีวะ ประการอาชีวะที่ถูกต้อง เว้นจากการค้าขายที่ต้องห้าม

๔.๑.๓ การค้าขายต้องมีวิสัยทัศน์ที่ดี

คุณลักษณะของการค้าขายที่น่าสนใจอีกอย่างคือการมีวิสัยทัศน์ที่ดีมีไหวพริบดีมีปฏิภาณว่องไว มีสมัคพรพรคพวก รวมตัวกันตั้งสมาคม มีกิจกรรมระหว่างผู้ประกอบการค้าด้วยกัน เกาะติดสถานการณ์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุณลักษณะของผู้ค้าขายไว้ ๓ ข้อคือ ๑.จักขุมา มีตาดี ๒.วิธุโร มีธุระดี ๓.นิสสยสมุปนฺน เปรียบพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย คุณลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ ถ้าผู้ประกอบการค้ามีครบ ไม่ช้าไม่นานจะเข้าถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไพบลูย์ในโภคทรัพย์ ร่ำรวย เป็นเศรษฐี การที่ผู้ประกอบการค้ามีจักขุมา นั้นหมายถึงเป็นบุคคลมีสายตาวไกล คือมองการณ์ไกลมีความซื่อสัตย์และศรัทธาในอาชีพของตนเอง วิธุโรเป็นผู้มีความชัดเจนในธุรกิจ นิสสยสมุปนฺนในพร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัยเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจในหมู่แหล่งทุนใหญ่ๆหาเงินมาลงทุนหรือดำเนินกิจการโดยง่ายมีจรรยาบรรณในอาชีพปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตมีคุณธรรมและความรับผิดชอบ ต้องเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกส่งเสริมในการช่วยเหลือธุรกิจเช่นการจัดตั้งสมาคมการค้าและธุรกิจประสานความร่วมมือต่อองค์กรกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐ ควบหากัลยาณมิตรตตาวางตัวเหมาะสม เจรจาสนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งคิล หรือคนแก่ผู้เคร่งคิลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีลถึงพร้อมด้วยจาคะและถึงพร้อมด้วยปัญญา^{๑๓}ต้องรับผิดชอบต่อสังคมมีการกำหนดมาตรฐานสินค้าและรับรองคุณภาพของสินค้าซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้บริโภคต้องการสินค้าที่มีคุณภาพเนื่องจากตลาดในปัจจุบันเป็นการตลาดแบบไร้พรมแดนและผู้บริโภคสินค้าทั่วโลกต้องการแต่สินค้าที่มีคุณภาพโภชนะจะดีหรือไม่ดีจะน้อยหรือมากก็ตาม บุคคลผู้มีความคุ้นเคยกันบริโภคในที่ใด โภชนะที่บริโภคแล้วในที่นั้นเป็นของดีที่ทั้งนั้นเพราะรสทั้งหลายมีความคุ้นเคยเป็น

^{๑๒} ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย, ‘สัมมาอาชีวะเพื่อโลกธุรกิจยุคใหม่,’ สารนิพนธ์ดุขปฏิบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ก.

^{๑๓} อังอุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑

อย่างยิ่ง^{๑๔} เมื่อประกอบอาชีพค้าขายมีกำไรต้องมีจิตเมตตาคืนกำไรให้กับสังคมบ้าง เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมทุกอาชีพต้องพึ่งพาอาศัยกัน โดยทำความดีเช่นช่วยเหลือสนับสนุนประกอบการสาธารณะกุศล เป็นต้น

๔.๑.๔ การค้าขายต้องขยันหมั่นเพียร

การค้าขายอย่างถูกต้อง ให้ปฏิบัติตนเยี่ยงผู้ประกอบการวิชาชีพที่มีความรู้ ความชำนาญ โดยอาศัยหลักของอิทธิบาท ๔ คือ

- ๑) มีความพอใจในอาชีพการงานของตน (ฉันทะ)
- ๒) มีความขยันหมั่นเพียรดูแลกิจการงานตนเองด้วยความอดทนอดกลั้น (วิริยะ)
- ๓) มีจิตใจจดจ่อมีความตั้งใจที่จะกระทำกิจการงานนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ (จิตตะ)
- ๔) หมั่นพิจารณาพิจารณาเพื่อพัฒนากิจการงานของตนเองให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป (วิมังสา)

การค้าขายต้องมีความขยันหมั่นเพียรต้องมีคุณธรรมและศีลธรรม ควรนำหลักธรรมหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ มาใช้กับอาชีพค้าขายคือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง บ้างเรียกว่า หัวใจเศรษฐีใช้คำย่อว่า (อุ) (อา) (กะ) (สะ) หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น ถูกต้อง ปฏิบัติตามหลักธรรมสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

ก.อุฏฐานสัมปทา หมายความว่าความพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยความสุจริต เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงาน ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จักใช้ปัญญาหาวิธีการที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพ ทำธุระหน้าที่ของตนที่ดี ขยันตั้งใจทำงาน เปรียบเหมือนกลุบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความหมั่นเพียรเก็บรวบรวม น้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม เขาได้รับสุขโสมนัสว่า‘เรามีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรงอาบเหงื่อต่างน้ำประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม’ นี้เรียกว่าอติถุส^{๑๕} นำมาใช้ในเรื่องค้าขาย ย่อมมีโอกาสร่ำรวย

^{๑๔} พ.ชา.จตุก.ก.(ไทย) ๒๗/๑๘๔/๑๙๔

^{๑๕} อ.จ.จตุก.ก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕

ได้ พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า “ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี”^{๑๖}

ข. อารักขสัมปทา เมื่อหาทรัพย์มาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมค่าน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม ควรรักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เก็บหอมอมริบ สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวได้ ไม่หมกมุ่นในอบายมุข ๖ ประการ ฉลาดในการรักษาทรัพย์ที่หามาได้ เพื่อรักษาทรัพย์สินให้อยู่ได้นานๆ ในกุลสูตร^{๑๗} กล่าวไว้ ดังนี้

- ๑) แสวงหาพัสดุที่หายไป เมื่อมีสิ่งของพัสดุเครื่องใช้ต่างๆ หายไป หมดไปหามาไว้คืน
- ๒) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า บุรณะซ่อมแซมของเก่าหรือของที่ชำรุด หากชำรุดไปหรือเสียหายไปซ่อมแซมปรับปรุงเปลี่ยนแปลง สภาพให้เหมือนเดิม
- ๓) รู้จักประมาณในการบริโภค ประมาณในการบริโภคสมบัติ ใช้อย่างทะนุถนอม ใช้อย่างประหยัด ใช้อย่างสมควรค่า
- ๔) ตั้งสติหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน ให้ดูแลกิจการและทรัพย์สินที่ตนหามาได้ต่างๆ ที่สูญหายไปหรือเงินทองที่ใช้สอยไปทุกวันๆ หาทางนำมาชดเชย

ดังนั้นเมื่อรู้จักหาทรัพย์มาได้ ควรรู้จักเก็บรักษาทรัพย์โดยนำหลักอารักขสัมปทามาใช้ในอาชีพค้าขาย

ค. กัลยาณมิตรตตา คบหาสมาคมกันเป็นมิตรเพื่อช่วยเหลือการงาน หรือปรึกษาปัญหาต่างๆ ร่วมกัน มิตรแท้ประกอบด้วย ให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ช่วยทำสิ่งที่ทำได้ยาก อดทนต่อสิ่งที่ทนได้ยาก “ศึกษาเรียนรู้จากท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีความสามารถผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน ไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรมหาเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต ไม่เบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ชีวิตผู้อื่นและสังคม รู้จักคบหากัลยาณมิตรไม่คบคนพาล การค้าขายนั้นต้องอาศัยมิตรสหายที่ดีปฏิบัติเหมือน อุตรทิก”^{๑๘}

ทิศเบื้องซ้ายคือมิตรสหายที่ดี ๕ ประการ คือ

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๖. ตัวเน้นเป็นของผู้วิจัย

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจ. (ไทย) ๒๑ / ๒๕๔ / ๓๗๕.

^{๑๘} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐ / ๑๓๖ / ๓๔๕

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๗๐ / ๒๑๔.

๑. เพื่อแบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. วางตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์กัน
๕. ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบกลับมา ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ง.สมชีวิตา รู้กำหนดรายรับรายจ่าย รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์ทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนักไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่าจ่ายให้เหมาะสมไม่ตระหนี่ หรือขี้นีียวจนเกินไปหรือใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย หรือฟุ่มเฟือยเกินไปรู้จักประมาณในการใช้จ่าย การดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของการรู้จักตนเองไม่ใช้จ่ายเกินฐานะหรือเกินกำลังทรัพย์ของ ควรบริโภคพอประมาณ ใช้จ่ายด้วยปัญญาพอเหมาะสมแก่ฐานะรายได้ตามเศรษฐกิจของ ครอบครัว ไม่หลงไหลไปตามสื่อโฆษณาชวนเชื่อควรใช้ หลักโภควิภาค ๔ ^{๒๐} โดยแบ่งโภคทรัพย์ ออกเป็น ๔ ส่วน แล้วนำมาบริหารจัดการดังนี้

ส่วนที่๑ มีหนึ่งส่วน การแสวงหา โดยมีหลักการที่เน้นว่า ให้การแสวงหาทรัพย์นั้นเป็นไป โดยชอบธรรม ไม่กดขี่ข่มเหงกัน และเป็นไปด้วยความขยันหมั่นเพียร และความฉลาดในการ จัดสรรดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นๆ ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุง และทำประโยชน์ เช่น พึ่งใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงชีพแก่ตน เลี้ยงครอบครัว และคนที่พึ่งเลี้ยงเช่นบิดา มารดา

ส่วนที่๒ มีสองส่วน การเก็บออม หรือ การเก็บรักษา ตลอดถึงการสะสมทุน ประกอบด้วย เก็บออมให้เป็นทุนในการประกอบอาชีพและเก็บออมไว้ใช้ในคราวจำเป็น และเป็น

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมหน้า ๑๒๗-๑๒๘

ทุนสำหรับไว้สงเคราะห์ บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมใช้ลงทุนประกอบการงาน เช่นพึงใช้เป็นทุนในการประกอบอาชีพเสีย๒ส่วนเพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพ เหตุใดจึงต้องแบ่งเป็นออกเป็นสองส่วน เพราะในการประกอบอาชีพนั้นควรมีทุนสำหรับลงทุนหนึ่งส่วน อีกส่วนหนึ่งพึงใช้เป็นทุนสำรอง(คราวจำเป็น)หากทุนส่วนที่หนึ่งเมื่อถึงคราวประสบปัญหา(ขาดทุนหรือไม่พอใช้) ทุนส่วนที่สองนี้จะเป็นทุนที่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เพราะฉะนั้นให้แบ่งทุนออกเป็น ๒ ส่วน

ส่วนที่๓ มีหนึ่งส่วน การใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงตนเอง เลี้ยงดูบุคคลที่รับผิดชอบ การแบ่งปันเผื่อแผ่แก่มิตรสหายหรือกิจกรรมทางสังคมและใช้จ่ายในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ในการสร้างฐานะ และการเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้เพื่อใช้จ่ายใช้สอยในยามจำเป็น นอกจากเป็นที่พึงแห่งตนแล้วจะต้องเป็นที่พึ่งของบุคคลอื่นด้วย นอกจากในระดับบุคคลแล้ว ยังมุ่งเน้นให้การพัฒนาประเทศชาติ คุณลักษณะของการค้าขายต้องขยันในการจัดแจงการงานตลอดเวลา ดังข้อความว่า ๑.เวลาเช้าตั้งใจจัดแจงการงานดี ๒.เวลาเที่ยงตั้งใจจัดแจงการงานดี ๓.เวลาเย็นตั้งใจจัดแจงการงานดี^{๒๑}

๔.๑.๕ การค้าขายต้องคืนกำไรให้สังคม

คุณลักษณะของการค้าขายที่จะขาดเสียไม่ได้ นั่นคือการคืนกำไรให้สังคม การประกอบอาชีพทุกอาชีพถ้ามีการคืนกำไรให้กับสังคมย่อมได้รับการสรรเสริญถึงคุณงามความดีนั้น ในพระไตรปิฎกปรากฏข้อความที่เกี่ยวกับการการคืนกำไรให้สังคม คือคำว่า “แจกจ่าย ทำบุญ” ดังข้อความนี้ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว เลี้ยงตนให้อิ่มหนำสำราญ และแจกจ่าย ทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่

หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัด ออกใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น”^{๒๒} ดังนั้น ผู้ประกอบอาชีพค้าขายต้องเป็นบุคคลที่มีจิตใจไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่หมกมุ่นอยู่ในอบายมุข อาชีพค้าขายถือเป็นอาชีพที่มีเกียรติ พระพุทธศาสนาสอนให้มีการแบ่งปันเสียสละให้ผู้อื่น ละกิเลส ละความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ ความใจแคบ ตลอดถึงความประพฤติกิริยาที่ดี ที่

^{๒๑} อัง.ทก.(ไทย) ๒๐/๑๙/๑๖๒.

^{๒๒} ส.สพ.(ไทย) ๑๘/๓๖๔/๔๒๒.

ทำให้เกิดความเสียหายก่อความบาดหมางทะเลาะเบาะแว้ง สอนให้รู้จักการทำทาน เช่น อามิสทาน การให้สิ่งของ ธรรมทานเป็นการให้ธรรมการให้ความรู้แนะนำสั่งสอน ใน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ อามิสทานช่วยค้ำจุนชีวิตทำให้เขามีที่พึ่งอาศัย แต่ธรรมทานช่วยให้เขารู้จักพึ่งตนเองต่อไป เมื่อให้อามิสทานพึงให้ธรรมทานด้วย ^{๒๓} เหมาะสมนำมาปรับใช้เกี่ยวกับเรื่องการค้าขายคือต้องมีคุณธรรมดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น เมื่อค้าขายมีผลกำไรแล้วควรแบ่งปันกำไรกลับไปสู่สังคมบ้าง และพุทธศาสนายังมีคำสอนธรรมะสำหรับฆราวาส เป็นธรรมสำหรับผู้ครองเรือน ในฆราวาสธรรม ๔ ให้มี จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตน มีใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว ^{๒๔} ในสังคมพุทธกาล ส่วนใหญ่จะเป็นสังคมเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ รongลงมา คือการค้าขาย และหัตถกรรมภายในครัวเรือน เช่น ช่างปั้นภาชนะดิน ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างทอผ้า ช่างฝึกม้าฝึกช้าง เป็นต้น พวกพ่อค้าในสมัยพุทธกาลเมื่อค้าขายได้กำไรแล้วก็จะคืนกำไรให้กับสังคม โดยการสร้างวัด สร้างโรงงานไว้เป็นที่พักพิงของผู้ป่วยและผู้หิวโหย พ่อค้าเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ เป็นตัวเชื่อมระหว่างพระพุทธศาสนากับประชาชน ด้วยความศรัทธาของพ่อค้าที่มีต่อพุทธศาสนา จึงมีการเพิ่มขึ้นของจำนวนวัดและพระภิกษุจำนวนมากทำให้การเพิ่มขึ้นของจำนวนชาวพุทธในแต่ละท้องถิ่นนั้นมีจำนวนมาก นอกจากกษัตริย์แล้วพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องอาศัยกำลังของพ่อค้า เศรษฐี และคนดีประจำท้องถิ่นอีกแรงหนึ่ง ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาควบคู่กันไปเช่น นางวิสาขาผู้สร้างวัดบุพพาราม เป็นพระอารามที่ประทับของพระพุทธเจ้าและเป็นที่อยู่อาศัยจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณร พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระมหาโมคคัลลานะเป็น นวกัมมามีปฏิญาณ ^{๒๕} โดยได้รับมอบหมายจากพระบรมศาสดาให้เป็นผู้อำนวยการสร้างวัดบุพพารามที่นางวิสาขาบริจาคทุนสร้างที่กรุงสาวัตถี อีกท่านหนึ่งคืออนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านมีชื่อจริงว่าสุทัตตเศรษฐี ดำรงตำแหน่งเศรษฐีสืบต่อกันมาแต่เพราะท่านตั้งโรงงานเพื่อแจกจ่ายอาหารแก่คนทุกข์ยากในเมืองสาวัตถี ชาวเมืองจึงขนานนามใหม่ว่าท่านว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี แปลว่าเศรษฐีผู้มี

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม หน้า ๖๒

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๔

^{๒๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๙๕

ก่อนข้าวสำหรับคนยากจน หรือ เศรษฐีผู้เป็นที่พึ่งของคนยาก ซึ่งเป็นการเรียกชื่อตามความเป็นผู้มี
บุญคุณของท่าน การสร้างวัดมีประโยชน์หลายอย่างนอกจะเป็นที่ศึกษาอบรมและปฏิบัติธรรมแล้ว
ยังเป็นที่พักพิงโรงงานแจกจ่ายอาหารแก่ผู้ยากไร้อีกด้วย ในอานาปานัสสติสูตร กล่าวเกี่ยวกับเรื่อง
การศึกษาของพระภิกษุว่า ที่วัดบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี มีพระสาวกผู้เป็นพระเถระมีชื่อเสียง
หลายรูปคือ ท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระมหากัจ
จายนะ ท่านพระมหาโกฏิฐิตะ ท่านพระมหากัปปิณะ ท่านพระมหาจุณทะ ท่านพระอนุรุทธะ ท่าน
พระเวทสสะ ท่านพระอานนท์ และพระสาวกผู้เป็นเถระที่มีชื่อเสียงรูปอื่นๆพร่ำสอนพระภิกษุที่บวช
ใหม่ทั้งหลาย พร่ำสอนอยู่ ย่อมรู้ชัดธรรมวิเศษอย่างกว้างขวางกว่าที่ตนรู้มาก่อน^{๒๖} จะเห็นได้ว่าวัด
เป็นแหล่งใหญ่ที่ให้การศึกษาหาความรู้แก่พระภิกษุเพื่อนำความรู้นั้นไปเผยแผ่สอนคนทั้งหลายต่อไป
อีกมีเศรษฐีจำนวนมาก เช่น ๑.เมณฑกะเศรษฐี ๒.โชติกะเศรษฐี ๓.ธัญญชัยเศรษฐี ๔.อนาถะ
ปิณฑิกะเศรษฐี ๕.ชฎิลเศรษฐี ๖.มิกกระเศรษฐี ๗.โฆชะกะเศรษฐี ๘.กุกกุฏเศรษฐี ๙.ปาวาริก
เศรษฐี ๑๐.ราชคฤห์เศรษฐี ๑๑.วิสาขามหาอุบาสิกาเศรษฐี เศรษฐีทั้งหมดนี้มีความเกี่ยวพัน
กับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พ่อค้าเศรษฐี คหบดี ในสมัยพุทธกาลได้คืนผลกำไรจากการค้าขาย
ให้กับสังคมโดยการสร้างวัดบ้าง จัดตั้งโรงงานบ้าง เป็นพลังความสามัคคีที่เป็นทำดีของพ่อค้า
คหบดี เศรษฐี ได้ทำการค้าขายไปด้วย บำรุงพุทธศาสนาไปด้วย ทำประโยชน์ให้กับสังคมไปด้วย
เป็นการคืนกำไรให้กับสังคมเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามีส่วน
จรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

๔.๑.๖ ผู้ขายและผู้ซื้อมีความเคารพซึ่งกันและกัน

การค้าขายนั้นต้องมีผู้ซื้อและผู้ขายซึ่งมีผลโดยตรงต่อกันคนที่ทำหน้าที่ซื้อหรือเป็น
ลูกค้าอาจจะรู้สึกว่าตัวเองมีความสำคัญ ตัวเองมีสิทธิเลือก ตัวเองมีอำนาจการต่อรองสูงจึง
พยายามต่อรองคนที่เป็นผู้ขายรู้สึกว่าตัวเองเป็นเบี้ยล่าง ต้องพยายามเอาใจลูกค้า ต้องลดราคา
อยู่ตลอดเวลา ต้องมีของแถมมากมาย ต้องให้ของขวัญมูลค่าสูงๆ จะอยู่ได้อย่างไรเมื่อขายแล้ว
ขาดทุน ในสภาพปัจจุบันการแข่งขันสูงมาก การเอารัดเอาเปรียบ การทำทุกวิถีทางเพื่อเอาชนะคู่แข่ง
แข่งขันโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ขาดศีลธรรม ขาดจรรยาบรรณในวิชาชีพ ขาดจริยธรรม ผู้
ซื้อที่ไม่คำนึงถึงคุณภาพสนใจแต่ราคาถูก ผู้ซื้อที่มีลักษณะนี้ส่วนใหญ่คือซื้อแล้วไม่ได้เป็นคนใช้
สินค้ามักจะซื้อเพื่อเอาไปขายหรือซื้อเพื่อนำไปให้คนอื่นเป็นผู้ใช้ ไม่คำนึงผลเสียหายที่อาจเกิด

^{๒๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๔/๑๔๓

ขึ้นกับผู้บริโภคและไม่คำนึงถึงขนาดของธุรกิจอย่างแท้จริง สินค้าที่มีราคาถูกมากๆ ส่วนใหญ่จะเสียเร็วกว่าเวลาที่สมควร จะได้รับสินค้าที่มีคุณสมบัติไม่ครบตามที่โฆษณา จะไม่ได้รับการดูแลหรือการรับประกันตามที่สมควรจะได้รับผู้ซื้อที่เลือกซื้อ

ปัจจุบันรัฐได้เข้ามาคุ้มครองผลิตภัณฑ์คุณภาพหรือมีตราสัญลักษณ์การรับประกัน ตัวอย่างเช่นสัญลักษณ์ “มอก.” หมายถึงสินค้าที่ได้มาตรฐานตามข้อกำหนดของกระทรวงอุตสาหกรรมของประเทศไทย จะเห็นได้ว่าสินค้าที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตมีการควบคุมและกำหนดมาตรฐานอย่างเข้มงวดจากกระทรวงอุตสาหกรรม จนได้รับการยอมรับ มอก. เป็นสินค้าที่เชื่อใจได้ว่ามีคุณภาพมาตรฐานเจ้าของผลิตภัณฑ์ มีบทลงโทษทางกฎหมายบังคับใช้เพื่อดูแลคุ้มครองผู้บริโภคและหน่วยงานที่ทำหน้าที่คอยดูแลคุ้มครองควบคุมคุณภาพเข้มงวดมากยิ่งขึ้น รัฐต้องสร้างความรับรู้ให้กับสาธารณะ ประชาสัมพันธ์เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบและวิธีปฏิบัติของระบบการค้า คำนึงถึงสุขภาพ, สภาพแวดล้อม, และขบวนการผลิตสินค้า วัสดุหีบห่อ และการจัดการขยะที่เกิดจากการ ตลอดจนมีการวางแผนการใช้พลังงานและทรัพยากรต่างๆ อย่างประหยัด มีประสิทธิภาพ

ผู้ประกอบการอาชีพค้าขาย ถ้าไม่ทำอะไรก็ไม่อาจดำรงกิจการต่อไปได้ การซื้อขายไม่ว่ากำไรหรือขาดทุนล้วนเป็นความตกลงใจทั้งสองฝ่าย คือผู้ซื้อและผู้ขายยินดีในการแลกเปลี่ยนทรัพย์ซึ่งกันและกัน ไม่ใช่การบังคับการค้าขาย ไม่ใช่จะมีแต่กำไรด้านเดียวบางครั้งต้องขายทั้งที่ขาดทุน ดังนั้นผู้ซื้อและผู้ขายต้องมีความเคารพซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาได้สอนว่าเมื่ออยู่ในสังคมเดียวกันต้องไม่เบียดเบียนเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน โดยยึดหลักสัมมาอาชีวะ ดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าทางจริยธรรมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ อีกทั้งเกิดคุณค่าต่อการพัฒนาปัญญาให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต และยังมีคุณค่าต่อการเกื้อหนุนให้เกิดบุญกุศลมากยิ่งขึ้น การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะยังมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อการเกื้อหนุนและส่งเสริม การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้อื่น และมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคม พ่อค้าควรมีความรับผิดชอบต่ออาชีพของตนเอง และตระหนักในคุณภาพของสินค้า และคุณค่าของวัตถุที่ควรแก่การบริโภค ในการที่จะนำสินค้ามาขายในตลาดไม่ควรเกิดความคิดที่มุ่งเน้นกำไรแต่ฝ่ายเดียว แต่ควรมีสิ่งที่จะต้องเว้นในการที่นำสินค้าไปขายในตลาดด้วย ในประเด็นนี้ พระพุทธเจ้าได้ชี้ให้ผู้ขายสินค้าได้ตระหนัก

๔.๑.๗ การประกอบอาชีพค้าขายต้องเป็นผู้มีศีลจะ

ในการรักษาคำพูด เมื่อได้รับปากกับใครแล้วจะต้องรักษาคำพูดนั้น เมื่อไม่รักษาคำพูดก็จะเป็นเหตุให้ค้าขายไม่ร่ำรวย พ่อค้ารักษาคำพูดเป็นเหตุให้การค้าขายร่ำรวย มีหลักฐานปรากฏอยู่ในวนิชขสูตรเกี่ยวกับบุคคลที่ทำการค้าขายแล้วขาดทุนหรือไม่ได้กำไรตามที่ประสงค์แล้ว บุคคลที่ทำการค้าขายแล้วร่ำรวยและร่ำรวยยิ่งขึ้นสาเหตุมาจากการรักษาคำสัจจะ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสกับพระสารีบุตรดังนี้

“สารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ปวารณาว่า ‘ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้าต้องการปัจจัย นิมนต์บอกเถิด’ แต่เขากลับไม่ถวายปัจจัยที่ปวารณาไว้ ถ้าเขาเคลื่อนจากอัฐภาพนั้นกลับมาสู่ความเป็นมนุษย์นี้ เขาจะประกอบการค้าขายใดๆ ก็ย่อมขาดทุน

บุคคลบางคนในโลกนี้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ปวารณาว่า ‘ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้าต้องการปัจจัย นิมนต์บอกเถิด’ แต่เขาถวายปัจจัยที่ปวารณาไว้ไม่ตรงตามที่สมณะหรือพราหมณ์ประสงค์ ถ้าเขาเคลื่อนจากอัฐภาพนั้นกลับมาสู่ความเป็นมนุษย์นี้ เขาจะประกอบการค้าขายใดๆ ก็ไม่ได้กำไรตามที่ประสงค์

บุคคลบางคนในโลกนี้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ปวารณาว่า “ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้าต้องการปัจจัย นิมนต์บอกเถิด “ เขาถวายปัจจัยที่ปวารณาไว้ตามที่สมณะหรือพราหมณ์ประสงค์ ถ้าเขาเคลื่อนจากอัฐภาพนั้นกลับมาสู่ความเป็นมนุษย์นี้เขาจะประกอบการค้าขายใดๆ ก็ได้กำไรตามที่ประสงค์

บุคคลบางคนในโลกนี้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ปวารณาว่า “ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้าต้องการปัจจัยนิมนต์บอกเถิด “เขาถวายปัจจัยที่ปวารณาไว้ยิ่งกว่าที่สมณะหรือพราหมณ์ประสงค์ ถ้าเขาเคลื่อนจากอัฐภาพนั้นกลับมาสู่ความเป็นมนุษย์นี้เขาจะประกอบการค้าขายใด ๆ ก็ได้กำไรยิ่งกว่าที่ประสงค์ สารีบุตร นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบการค้าขายขาดทุน และไม่ได้กำไรตามที่ประสงค์ นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบการค้าขายได้กำไรตามที่ประสงค์ และได้กำไรยิ่งกว่าที่ประสงค์^{๒๗}

มีข้อความอธิบายเพิ่มปรากฏในอรรถกถาว่า “ดูก่อนสารีบุตร ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ เขาย่อมไม่ให้ปัจจัย ตามที่ปวารณาไว้ ตามความประสงค์ ถ้า เขาเคลื่อนจากโลกนั้น ถึงความเป็นอย่างนี้ เขาประกอบการค้าใดๆ นั้นเทียว การค้าขายนั้นของเขาจะไม่ได้อะไร ตามความประสงค์ ดังนี้”^{๒๘}

^{๒๗} อ.จตุ.(ไทย) ๒๑/๗๙/๑๒๔-๑๒๕.

^{๒๘} พ.สุ.อ. ๑ / ๑๐๐.

จากพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า คุณลักษณะการค้าขายตามหลักพุทธศาสนาเน้นที่การมีธรรมะเป็นเครื่องกำกับจิตใจ คือ “การมีสัจจะ” เมื่อบุคคลให้สัจจะกับบุคคลที่มีศีล มีคุณธรรมแล้ว ไม่ได้ทำตามคำมั่นสัญญา จะเป็นสาเหตุให้การค้าขายขาดทุน แต่ถ้าบุคคลนั้นมีสัจจะแล้ว ปวารณาสິงใดไว้แล้วก็นำสิ่งนั้นมามอบให้ หรือให้มากกว่าสิ่งที่ตนเองปวารณาไว้ ยิ่งจะทำให้ค้าขายร่ำรวยยิ่งขึ้น การค้าขายต้องมีความบริสุทธิ์ยุติธรรม ประกอบสัมมาอาชีวะ^{๒๙} จากการศึกษาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏว่า พระพุทธเจ้าเคยเป็นพ่อค้ามาก่อนในหลายตอน พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่าชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ละมิจฉาอาชีวะแล้ว ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ คือ เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวงวัด การรับสินบน การล่อลวง การตลบตะแลง การตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก เพราะตถาคตได้ทำสิ่งสมพอกพูน ทำให้กรรมนั้นไพบูลย์แล้ว หลังจากตายแล้วตถาคตจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๓๐} จะเห็นได้ว่าพ่อค้าต้องยึดหลักสัมมาอาชีวะของตน การเป็นพ่อค้าต้องเจรจาต่อรองเก่ง มีวาจาที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดให้คนซื้อเอ็นดูรักใคร่ ดังนั้นพ่อค้าต้องมี วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. กล่าวแต่วาจาสุภาษิตอย่างเดียว	ไม่กล่าววาจาทุภาษิต
๒. กล่าวแต่วาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว	ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม
๓. กล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักอย่างเดียว	ไม่กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก
๔. กล่าวแต่วาจาจริงอย่างเดียว	ไม่กล่าววาจาเหลวไหล ^{๓๑}

ข้อความในพระไตรปิฎกเพิ่มเติมว่าที่ชนทั้งหลายขึ้นชอบ ไม่พึงพูดหยาบคายต่อชนเหล่าอื่นพึงพูดแต่วาจาอันเป็นที่รัก^{๓๒} นอกจากนั้น พ่อค้าที่ดีควรประกอบด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ คือทาน(การให้) เปยยวัชชะ(วาจาเป็นที่รัก) อัฏฐจริยา(การประพฤติประโยชน์) ในโลกนี้และสมานัตตตา(การวางตนสม่ำเสมอ) ในธรรมนั้นๆ ตามสมควรบุคคลพึงกล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รัก สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลีมัสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปได้ฉะนั้น^{๓๓} พ่อค้าในสมัยพุทธกาลร่ำรวยเป็นเศรษฐีและได้พบพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรมและบรรลุมรรคผลกล่าวได้ว่าเป็นผู้บรรลุประโยชน์ ๓ ประการคือ

^{๒๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๐/๑๙๖

^{๓๐} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘.

^{๓๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๑๐.

^{๓๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๓/๒๑๘.

๑.ทิวสุธัมมิกัตถะ	(ประโยชน์ในโลกนี้)
๒.สัมปรายิกัตถะ	(ประโยชน์ในโลกหน้า)
๓.ปรมัตถะ	(ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน) ^{๓๓}

๔.๑.๘ อานิสงส์ของการประกอบการค้า

บุคคลผู้ค้าขายพึงประพฤติธรรมที่สุจริตคือการประ กอบการค้าขายที่สุจริต ไม่เพี ประพฤติและประกอบอาชีพที่ทุจริต บุคคลที่ประพฤติและประกอบอาชีพสุจริตย่อมมีความสุขทั้ง ในโลกนี้และในโลกหน้า มีข้อความในธรรมบทว่า“บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติ ทุจริตบุคคลผู้ประพฤติธรรมะเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในเ นี้และในโลกหน้า”^{๓๔}ในคัมภีร์ อรรถกถาปรากฏข้อความเกี่ยวกับบุคคลผู้ประกอบการค้าขายที่ประพฤติธรรม รักษา ชีวิตประจำวันว่า หลังจากผู้นั้นสิ้นชีวิตแล้วบังเกิดในภพภูมิที่ดีคือเกิดเป็นเทวดา ดังข้อความว่า “อริยสาวกนั้นประกอบด้วยธรรมคือนิจศีล อุโบสถศีล และทาน พึงประกอบการค้าขายอันชอบ ธรรม เลี้ยงดูมารดาบิดา ด้วยโภคสมบัติอันได้มาโดยธรรม เพราะได้มาจากการค้าขายอันไม่ ปราศจากธรรม ครั้นสาวกผู้ศรัทธาไม่ประมาทแล้วอย่างนี้ บำเพ็ญวัตรนี้ ดังที่ท่านกล่าวไว้แล้ว ตั้งแต่ต้น เมื่อตายไป ผู้ใด กำจัดความมืดด้วยรัศมีของตน เป็นเทพชั้นกามาวจร ๖ ชั้น มีชื่อว่า สยัมปกา เพราะทำแสงสว่าง ผู้นั้น ย่อมเข้าถึง คือ ย่อมคบ ได้แก่ ย่อมติดต่อกับ เหล่าเทวดา ชื่อว่า สยัมปกา ย่อมบังเกิดในที่ที่เทวดาเหล่านั้นเกิด^{๓๕} และมีข้อความในอรรถกถาเกี่ยวกับบุคคล ผู้ประกอบการค้าขายที่มีคุณธรรมย่อมให้ได้บรรลุนิยัตถะว่า ข้อที่ข้าพเจ้าประกอบการค้าขาย ด้วยดี (และ)ข้อที่ข้าพเจ้าถวายรองเท้า ๑ คู่แล้ว ได้บรรลุนิยัตถะไม่หวั่นไหวนั้นเป็นลาภอันข้าพเจ้า ได้ดีแล้ว^{๓๖} บุคคลที่ประกอบการค้าขายควรคบมิตรที่ดีดี พุทธิ ทำดี เพราะมิตรที่ดีมีคุณธรรมจะ นำสิ่งที่เป็นประโยชน์ในภพด้วยมิตรได้อธิบายเกี่ยวกับมิตรไว้อย่างน่าสนใจว่า “บุคคลชื่อว่า มิตรด้วยการเดินร่วมกัน ๗ ก้าว ชื่อว่าสหายด้วยการเดินร่วมกัน ๑๒ ก้าว และชื่อว่าญาติด้วยการ

^{๓๓} ที.ปา.ฎีกา ๑๖๐/๑๐๐

^{๓๔} มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธรรมบท ภาค ๖**, (บาลี), (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๒), หน้า ๓๒.

^{๓๕} พุ.สุ.อ. ๒ / ๔๐๗.

^{๓๖} พุ.เถร.อ. ๑/๒๔๕.

อยู่ร่วมกันเดือนหนึ่ง หรือถึงเดือน ส่วนผู้เชื่อว่ามิตนเสมอกันก็ด้วยการอยู่ร่วมกันยิ่งกว่านั้น”^{๓๗} จะเห็นได้ว่าการค้าขายโดยสุจริตมีอันสงคฺย่อมมีความสุขทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

๔.๒ รูปแบบการจัดเก็บภาษีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การเก็บภาษีในสมัยพุทธกาลมีจุดมุ่งหมายคือการหารายได้บำรุงอาณาจักร ในอรรถกถาได้กล่าวถึงความสำคัญในการเก็บภาษีของแคว้นวัชชีว่า “แคว้นวัชชีหากไม่จัดเก็บภาษี แคว้นวัชชีจะไม่มั่นคงในการปกครองแคว้นและจะทำให้แคว้นวัชชีล่มสลาย แต่ถ้าแคว้นวัชชีทำจัดเก็บภาษีตามกฎหมายที่แคว้นกำหนดไว้ก็จะทำให้แคว้นวัชชีมีความมั่นคงและสมบูรณ์”^{๓๘} รูปแบบของการเก็บภาษีของพระราชาในสมัยพุทธกาลนั้น แบ่งตามลักษณะการจัดเก็บภาษีตามภาพรวมเพื่อให้มองเข้าใจได้ง่าย มี ๒ แบบคือ ๑.ทางตรง ๒.ทางอ้อม

๑. รูปแบบทางตรง เป็นการเก็บจากผลผลิตของประชาชน ในสมัยพุทธกาล ธัญชาณีพราหมณ์ มีหน้าที่เก็บภาษีไปส่งพระราชา โดยจัดเก็บภาษีทางตรง กล่าวคือเก็บส่วนแบ่งข้าวกล้าที่เป็นผลผลิตจากประชาชนจนหมด โดยอ้างอาศัยคำสั่งพระราชาว่าข้าวกล้าที่หว่านไว้ในราชสกุลมีน้อย พระราชาทรงส่งมาอย่างน้อยจะได้คร่ำครวญไปเลย แล้วเอาข้าวเข้าบ้านตนเป็นส่วนมาก ส่งให้ข้าราชการมีปริมาณน้อยโดยเบียดบังผลประโยชน์ไว้ โดยอ้างว่าผลผลิตข้าวของประชาชนมีน้อยและไม่ได้ปีบบังคับจากประชาชนจึงเอามาแต่น้อย”^{๓๙} จากหลักฐานที่ปรากฏแสดงว่ามีการเก็บภาษีทางตรงในสมัยพุทธกาล

๒. รูปแบบทางอ้อม เป็นการตั้งด่านเก็บภาษี ในที่ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งไว้ที่ภูเขาขาดบ้าง ที่ทำน้ำบ้าง ที่ประตูบ้านบ้าง ทรงกำหนดว่าจงเก็บภาษีแก่บุคคลผู้ผ่านเข้าไปในสถานที่นั้น”^{๔๐} ประชาชนในสมัยพุทธกาลมีการเลี้ยงภาษีทางอ้อมมากมีเรื่องเลี้ยงภาษีปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎกเพราะประชาชนเหล่านั้นเมื่อจะเลี้ยงภาษีต้องอาศัยภิกษุตั้งเรื่องของบุรุษคนหนึ่งนำแก้วมณีเดินทางไกลไปกับภิกษุพอถึงด่านภาษี บุรุษคนนั้นจึงหย่อนแก้วมณีลงในย่ามของภิกษุนั้นโดยที่ภิกษุไม่ทราบแต่ประการใด พอพ้นด่านแล้วจึงนำไปเอง”^{๔๑} อีกตัวอย่างหนึ่ง “บุรุษนำแก้วมณีที่มีค่ามากเดินทางไกลไปกลับ

^{๓๗} พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๘๓/๓๕.

^{๓๘} ที.ม.อ.(บาลี)๒/๑๓๔/๘๐-๘๑.

^{๓๙} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๔๕/๕๕๘

^{๔๐} วิ.มหา.อ.(ไทย) ๑/๑๑๐/๒๕.

^{๔๑} วิ.มหา.อ.(ไทย) ๑/๕๘/๑๕๒.

ภิกษุ พอถึงด่านภาษีแล้วได้ลงภิกษุว่าตนเองเป็นไข้ แล้วฝากห่อของตนนั้น พอพ้นด่านแล้วได้ขอ
ห่อคืนแล้วบอกภิกษุว่าไม่ได้เป็นไข้”^{๔๒} อีกตัวอย่างหนึ่ง “ภิกษุรูปหนึ่งเดินทางไกลไปกับพวกเกวียน
บุรุษคนหนึ่งเกลี้ยกล่อมภิกษุด้วยอามิสแล้ว ถึงด่านภาษีจึงส่งแก้วมณีที่มีค่ามากให้ภิกษุนั้น โดย
บอกให้ภิกษุนั้นให้ถือแก้วมณี มีค่ามากผ่านด่านให้ด้วย ภิกษุนั้นจึงนำแก้วมณีผ่านด่านภาษี”^{๔๓}
จากหลักฐานนี้ทำให้ทราบว่าเจ้าหน้าที่ไม่ตรวจภิกษุ ตัวอย่างที่ ๑ และที่ ๒ ภิกษุไม่ทราบว่าเป็นแก้ว
มณี พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ต้องอาบัติ ส่วนตัวอย่างที่ ๓ นั้นเป็นอาบัติปาราชิก นอกจากนั้นยังมี
พ่อค้าเกวียนกลุ่มหนึ่งประสงค์จะเลี้ยภาษี มีข้อความว่า “พ่อค้าเกวียนกล่าวว่าผมจักหลบหนี
ภาษีขอรับ”^{๔๔} ในอรรถกถากล่าวถึงพระเจ้าปุกกุสะติปครองเมือง พระนครตักกศิลา ปัจจุบัน
ประเทศ กรณีมีพ่อค้าจากกรุงราชคฤห์ของพระเจ้าพิมพิสารทำการค้าขายข้ามแดนมา โดยรับสั่งว่า
พ่อค้าที่เข้ามาทำการค้าขายในแคว้นของพระองค์ เข้ามาสู่เขตแดนของเรา จงให้เรือนเป็นที่
อาศัยและเสปียงจากพระคลังหลวง จงสละภาษีอย่าทำอันตรายใดๆแก่พ่อค้าเหล่านั้น”^{๔๕}

จากหลักฐานที่ปรากฏได้ชี้ชัดว่ามีการค้าขายข้ามแดนจากรัฐหนึ่งไปสู่อีกรัฐหนึ่ง
เจ้าของรัฐนั้นๆ จะทำการเก็บภาษีจากพ่อค้าที่เดินทางเข้ามาค้าขายในรัฐของตน จะขอกว่าถึง
แนวทางในการเก็บภาษีของคนไทย วิวัฒนาการมาจากผลของการก่อสร้างราชอาณาจักรในยุค
แรกๆ เพื่อความเชื่อมโยงในเรื่องภาษี เช่น ของชนชาติไทย มีการรบบพุ่งทำสงครามกับเพื่อนบ้าน
ใกล้เคียง เมื่อมีการรบชนะก็จะกวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สิน หลังจากนั้นก็จะให้ประเทศผู้แพ้ที่อยู่
ภายใต้การปกครองจัดส่งเครื่องบรรณาการมามอบให้ ซึ่งลักษณะการได้ของรายได้และทรัพย์สิน
ข้างต้นเป็นการนำรายได้จากนอกราชอาณาจักรเข้ามาในราชอาณาจักร ถือว่าเป็นรูปแบบการ
จัดเก็บภาษีประเภทหนึ่ง และในขณะเดียวกันการที่จะให้ราชอาณาจักรมีการปกครองที่เข้มแข็ง มี
การพัฒนาในด้านความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รัฐจำเป็นที่จะต้องมีการเกณฑ์แรงงานภายในประเทศ เพื่อ
เข้ามาทำนุบำรุงประเทศ เรื่องการก่อสร้างถาวรวัตถุ การขุดคลอง ถนนหนทางต่างๆ ทั้งนี้โดยการ
เกณฑ์แรงงาน อาจถือเป็นรูปแบบการเก็บภาษี ที่ไม่เป็นตัวเงินประเภทหนึ่งเช่นกัน จนกระทั่ง
ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาจนมีการนำระบบเงินตรามาใช้ในการแลกเปลี่ยนในราชอาณาจักร ถ้าผู้ที่ถูก
เกณฑ์เป็นแรงงานต้องการประกอบอาชีพเป็นอิสระก็อาจนำเงินตราที่หามาได้มาใช้ให้กับรัฐหรือ

^{๔๒} วิ.มหา.อ.(ไทย) ๑/๕๘/๑๕๒.

^{๔๓} วิ.มหา.อ.(ไทย) ๑/๕๘/๑๕๒.

^{๔๔} วิ.มหา.อ.(ไทย) ๒/๖๕๘/๗๐๖.

^{๔๕} ม.อ.อ.(ไทย) เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๓๔๗-๓๕๐

เจ้าขุนมูลนายเพื่อขอความเป็นอิสระในการประกอบอาชีพ เช่นภาษีรัชชูปการ^{๔๖} อันเป็นก้าวหนึ่งของการเริ่มเป็นระบบการจัดเก็บภาษีอากร ระยะต่อมาจากลักษณะของการหารายได้และร เกณฑ์แรงงานมาใช้ในการพัฒนาประเทศ จนเริ่มก้าวเข้ามาสู่ระบบการเสียภาษีอากรให้กับรัฐ

๔.๒.๑ เก็บภาษีต้องเป็นธรรม

รัฐจะต้องมีเอกภาพในการจัดเก็บภาษีต้องมีการประชุมหารือกันเพื่อกำหนด จัดเก็บให้เป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายโดยการประชุมหารือเพื่อกำหนดมาตรการที่ชัดเจนแน่นอนให้เกิด ความเป็นธรรมแก่ผู้เสียภาษี โดยจะต้องยึดหลักว่าผู้ที่มีรายได้มากควรจะต้องเสียภาษีมาก คนมี รายได้น้อยควรเสียภาษีน้อยตามกำลังความสามารถในการชำระภาษีของแต่ละคน ต้องกำหนด หลักเกณฑ์และวิธีการจัดเก็บให้ชัดเจนและแน่นอน ให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ในสมัย พุทธกาลนั้นจะพบหลักฐานมากมายที่สนับสนุนประเด็นนี้ ในพระสุตตมีข้อความว่าขณะที่พระผู้มี พระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เมืองกุสินาราใกล้เวลาเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงรับสั่งให้พระอานนท์ ไปแจ้งข่าวการปรินิพพานแก่พวกมัลลกะษัตริย์ซึ่งขณะนั้นพวกเขากำลังอยู่ระหว่างการประชุมสภา กันอยู่ ในขณะนั้นพวกมัลลกะษัตริย์ก็ใช้ระบอบการปกครองแบบรัฐสภา (สามัคคีธรรม)ปกครอง รัฐอยู่ เมื่อทราบข่าวร้ายเช่นนั้นพวกเขาตัดสินใจว่าไม่ควรพักการประชุมแต่ควรประชุมต่อไปจน หมดวาระ เสร็จการประชุมสภาแล้วจึงค่อยไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กุสินารา^{๔๗} ถ้ารัฐใดเก็บภาษีมาก เกินไป ประชาชนก็เดือดร้อน พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดทรงเบียดเบียนชาวนิคมผู้ประกอบการซื้อ ขายกระทำการถวายเป็นโศกและราชพลี^{๔๘} พระองค์นั้นจะทรงคลาด จากพระคลังสมบัติเช่นนั้น

^{๔๖} ภาษีรัชชูปการ (Poll Tax) เป็นภาษีเก่าแก่ที่ใช้เรียกเก็บกันในสมัยโบราณ ใน ต่างประเทศเป็นภาษีที่รัฐบาลเรียกเก็บจากพลเมืองของประเทศเป็นรายหัว บางครั้งจึงเรียกว่า Head Taxes หรือ Capitation Taxes ภาษีที่เรียกเก็บอาจจะกำหนดไว้เป็นอัตราเดียวหรือแตกต่างกันตามฐานะ ส่วนใหญ่ มักจะเก็บจากบุคคลที่อยู่ในวัยทำงานคืออายุระหว่าง 20-60 ปี หรือเรียกเก็บภาษีจากบุคคลที่มีสิทธิเลือกตั้ง ส่วนของไทยเรา ภาษีรัชชูปการ เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากข้าแผ่นดิน คือ เก็บจากราษฎรที่อาศัยแผ่นดินอยู่ ซึ่งใน สมัยนั้นเรียกว่า โพร ต่อมาได้ยกเลิกไปในสมัยสิ้นสุดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช

ส่วนพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ หน้า ๑๑๔๓ ให้ความหมายว่ารัชชูปการ เงินช่วยราชการตามที่กำหนดเรียกเก็บจากราษฎรชายที่มีได้รับราชการทหารเป็นรายบุคคล.

^{๔๗} บี.อาร์.อัมเบดการ์ พระพุทธศาสนาแนวคิดเพื่อพัฒนาสังคมและการเมือง พระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตโต)ถอดความหน้า๑๖๓

^{๔๘} โสขะและราชพลี หมายถึงรสที่ได้จากสิ่งของต่าง ๆ ที่ชาวนชนบทถวายพร้อมทั้งการเสียภาษี อากรด้วย, พุ.ชา.อ. ๘/๑๗๗/๗๓.

เหมือนกัน^{๔๙} รัฐเปรียบด้วยต้นไม้ใหญ่ พระราชาใดปกครองโดยธรรม พระราชานั้นย่อมทรงทราบรสแห่งรัฐนั้น และรัฐของพระราชานั้นก็ไม่พินาศ อนึ่ง ชัตติยราชพระองค์ใด ทรงปกครองชนบทโดยไม่เป็นธรรม ชัตติยราชพระองค์นั้น ย่อมทรงคลาดจากพระอิสริยยศทั้งปวง อนึ่ง พระราชาพระองค์ใด ทรงเบียดเบียนชาวนิคมผู้ประกอบการซื้อขาย กระทำการถวายเป็นโศกและพลีกรรม พระราชาพระองค์นั้นย่อมคลาดจากส่วนพระราชทรัพย์^{๕๐} เช่นแคว้น วัชชี บัญญัติข้อที่ยังไม่บัญญัติ พวกผู้คนที่ถูกบีบคั้นด้วยภาษีใหม่เอี่ยมเป็นต้น รู้สึกว่าเราถูกบีบคั้นใครจักอยู่ในแคว้นของเจ้าเหล่านี้ได้ แล้วก็พากันไปขายแดนเป็นโจรบ้าง เป็นพรรคพวกของโจรบ้าง ปล้นชนบท... เมื่อไม่ยึดถือวัชชีธรรมโบราณประพจน์ ผู้คนในแคว้นแคว้นก็จะพากันโกรธว่า พวกเจ้าทำบุตรบิดาพี่น้องของเราผู้ไม่เป็นโจรว่าเป็นโจรตัดทำลายกันแล้วพากันไปขายแดน เป็นโจรบ้าง เป็นพรรคพวกของโจรบ้าง โจมตีชนบท พวกเจ้าย่อมเสื่อมด้วยอาการอย่างนี้^{๕๑} การจัดเก็บภาษีควรจัดเก็บแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยมิให้ประชาชนต้องเดือดร้อน ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงพระปรีชาพระองค์นั้นก็ฉันนั้น ไม่ทรงเร่งรัด คือไม่ลู่อำนาจตันทาที่ผลุนผลัน ทรงละการลู่อำนาจอคติ ไม่ทรงเบียดเบียนราษฎร ทรงเก็บเงินภาษีโดยทำนองปลวกทั้งหลายพัฒนา คือก่อจอมปลวก และโดยทำนองผึ้งทั้งหลายที่เคี้ยวเอากะขรรมาทำน้ำผึ้ง เป็นผู้ทรงคล้อยตามธรรมะปฏิบัติอยู่โดยการคล้อยตามราชธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้ คือ :- ทาน ๑ ศีล ๑ การบริจาค ๑ ความซื่อตรง ๑ ความอ่อนโยน ๑ ความเคร่งครัด ๑ ความไม่โกรธ ๑ ความไม่เบียดเบียน ๑ ความอดทน ๑ ความไม่ผิด ๑. ควรทรงทำความสำราญ คือความเจริญให้ ตนเองและผู้อื่นไม่เบียดเบียนผู้อื่นเลย^{๕๒}

ดังนั้น การจัดเก็บภาษี ต้องให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้เสียภาษี ต้องกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการจัดเก็บให้ชัดเจนและแน่นอน ให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ประเทศชาติจึงจะอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข จึงเป็นทัศนคติว่าด้วยการจัดเก็บภาษีที่ดี

๔.๒.๒ เอกชนสามารถจัดเก็บภาษีเองได้

รัฐบาลอาจมอบหมายให้เอกชนจัดเก็บภาษีแทนได้ ในสมัยพุทธกาล พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานให้พราหมณ์ไปกขรชาติ^{๕๓} เมื่อจะเก็บภาษีในสถานที่ที่มีท่าเรือและภูเขาเป็นต้น

^{๔๙} พุ.ชา.ปญญา. (ไทย) ๒๘/๑๗๗/๓๓๒.

^{๕๐} พุ.ชา.ปญญา. อ. (ไทย) ๔/๘๓ - ๘๔.

^{๕๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓๔/๑๑๘.

^{๕๒} พุ.ชา.สตตก.อ. (ไทย) ๓/๒๑๒-๒๑๓.

^{๕๓} ที.สี.อ. (ไทย) เล่ม ๑ ภาค ๑ ข้อ ๑๔๑ หน้า ๔๙๗

จะต้องกางกันเศวตฉัตรขึ้นเป็นพระราชอาครบครองเป็นการปูนบำเหน็จให้เป็นส่วนพรหมไทย^{๕๔} ในมณฑลเทศาภิบาล ได้กล่าวถึงช่างกลบกลี้อ ภูษามาลาผู้มีความดีความชอบได้รับพระราชทานบ้านสวยหนึ่งตำบลมีหน้าที่เรียกเก็บภาษีนำทูลเกล้าถวายพระราชฯ และได้รับส่วนแบ่งจากรายได้ที่เรียกเก็บภาษี ใช้เลี้ยงชีพไปตลอดชีวิต^{๕๕}

ในรัชกาลที่ ๓ ของกรุงรัตนโกสินทร์ รัฐบาลจะเรียกเก็บภาษีอากรเฉพาะที่สำคัญเท่านั้น ภาษีอากรที่รัฐบาลจัดเก็บเอง เป็นภาษีอากรที่มีรายได้สูง หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับส่วนได้ส่วนเสียของประเทศ เช่น อากรค่าสวน ค่านา และภาษีปากเรือ เป็นต้น^{๕๖} ส่วนที่เหลือก็จะประมูลให้เอกชนรับเหมาโดยให้เอกชนทำการประมูลผูกขาดไป ผู้ให้ราคาสูงสุดจะเป็นผู้จัดเก็บภาษีอากรแทนรัฐบาล รัฐบาลจะมอบอำนาจสิทธิเด็ดขาดในการจัดเก็บภาษีอากรชนิดนั้นให้ไปดำเนินการ เมื่อถึงเวลากำหนดผู้ประมูลจะต้องนำเงินภาษีอากรที่จัดเก็บมาส่งให้ครบจำนวนตามที่ประมูลไว้ได้

ข้อดี-ข้อเสียที่ให้เอกชนเก็บภาษีแทน

ในส่วนดีคือรัฐสามารถหาเงินเข้าท้องพระคลังได้เป็นจำนวนมาก รัฐบาลไม่ต้องจัดเจ้าหน้าที่ไปจัดเก็บเป็นการประหยัดงบประมาณ จะเรียกเก็บภาษีอากรเฉพาะที่สำคัญๆ เท่านั้น

ผลเสีย เจ้าภาษีนายอากรบางคนคิดหากำไรในทางมิชอบ มีการรวบไหล่มักใช้อำนาจข่มขู่ราษฎรเรียกเก็บเงินภาษีอากร อีกทั้งยังทำการรีดนาทาเร้นราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน เกิดระบบการยกยอก ข้อโกงเงินหลวง จำนวนเงินที่รัฐควรจะได้ก็ไม่ครบตามจำนวนที่พึงได้รับ

๔.๒.๓ ท่าทีของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลที่มีต่อการจัดเก็บภาษี

ท่าทีการเสียภาษีในครั้งพุทธกาล กรณีผู้ที่เคยเสียภาษีบำรุงรัฐมาแต่ก่อน บัดนี้เขาได้ออกบวชเป็นเพศบรรพชิตแล้ว จะต้องกลับไปเสียภาษีอย่างเดิมหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า บุรุษผู้เคยเป็นชาวนา เป็นคนดีที่ที่เคยเสียภาษีบำรุงรัฐของพระองค์นั้น บัดนี้เขาโกนผม และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาขาวัสตร้ออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตเมื่อบวชแล้วเป็นผู้สำรวมกาย วาจา ใจ อยู่

^{๕๔} พรหมไทย ของให้ที่ประเสริฐที่สุด หมายถึงที่ดินหรือบ้านเมืองที่พระราชทานเป็นบำเหน็จ เช่น เมือง อุทกฤษฏ์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานแก่ปภกขรชาติพราหมณ์และนครจัมปาที่พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานให้โสนทนต์พราหมณ์ปกครอง, พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพ ฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๓.

^{๕๕} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๙/๔ พุ.ชา.เอกก.อ.(ไทย) เล่ม ๓ ภาค ๑ หน้า ๒๒๐.

^{๕๖} บัณฑิต ลิวชัยชาญ "ภัยฝรั่งเศส" สมัยพระนั่งเกล้าฯ สำนักพิมพ์มติชน ๒๕๕๐ กรุงเทพฯ: หน้า

สันโดษด้วยอาหารพอประทังความหิวและผ้าพอกุ้มกาย ยินดียิ่งในความส... ท่านจะให้เรา
เหล่านั้น กลับไปเป็นชาวนา เป็นคนบดีเสียภาษีบำรุงรัฐตามเดิม หรือไม่ พระเจ้าอชาตศัตรู กราบ
ทูล“จะทำอย่างนั้นไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า ที่จริง หม่อมฉันเสียอีกควรจะให้ไว้ ลูกรับ เชื่อเชิญให้เขา
นั่ง บำรุงด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร (ยารักษาโรคและเครื่อง
ยา) และจัดการรักษา ปกป้อง คุ้มครองเขาอย่างชอบธรรม” จะเห็นได้ว่าการเก็บภาษีนั่นเป็นเรื่อง
ของกษัตริย์ จะใช้ดุลพินิจผ่อนผัน ยกเว้นภาษีแก่ราษฎรผู้ใดก็ได้ และพระพุทธเจ้าได้ให้ความสนใจ
เรื่องการเสียภาษีของพระภิกษุสงฆ์เป็นอย่างมาก จึงได้ตรัสถามแก่พระเจ้าอชาตศัตรูด้วยพระองค์
เอง และได้รับคำตอบว่า พระภิกษุไม่ต้องเสียภาษีบำรุงรัฐ

๔.๒.๔ คุณค่าการจัดเก็บภาษีต่อระบบเศรษฐกิจ

ในหลักคำสอนทางพุทธศาสนา เมื่อมีการหาโภคทรัพย์มาโดยชอบแล้วควรแบ่งปันทำ
พลี ๕ อย่าง หนึ่งในนั้นควรมีการถวายให้หลวง มีการเสียภาษีอากรให้กับรัฐเป็นต้น จะเห็นได้ว่า
การเสียภาษีอากรเป็นหนึ่งในพลีห้าอย่างที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท ศาสนาเถรวาท การ
ช่วยเหลือราชการเพื่อเสริมสร้างสาธารณะต่าง ๆ ไม่ได้คิดว่าเป็นไปตามหน้าที่เท่านั้น แต่มุ่งทำให้ดี
ยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการปฏิบัติตอบแทนแก่บ้านเมือง เช่น การช่วยเสียภาษีอากรตามกำหนด ช่วยงาน
ของบ้านเมือง ด้วยกำลังทรัพย์บ้าง กำลังกายบ้าง กำลังวาจาบ้าง กำลังปัญญาบ้าง คือความคิด
อ่านช่วยเหลือต่างๆ ตามที่ควรทำในเรื่องนั้นๆ ย่อมจะบังเกิดผลดีทั้งแก่ส่วนตัวและส่วนรวมตั้งแต่
ครอบครัวไปจนถึงเป็นประเทศชาติ จึงเป็นหลักธรรมที่ทุกคนอยู่ในชาติเดียวกันจะพึงปฏิบัติในทาง
พระพุทธศาสนา การบริหารปกครองประเทศนั้นรัฐจำเป็นต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากไม่ว่าจะ
เป็นในเรื่องความมั่นคงของประเทศ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือกิจการต่างๆ ที่เป็นสาธารณะ
ประโยชน์ ดังเช่นสมัยพุทธกาลความเป็นอยู่ของราษฎรอยู่อย่างมีความสุข เกิดจากการพัฒนา
ถนนหนทางจึงเป็นเมืองน่าอยู่ ในคัมภีร์ยังกล่าวถึงกรุงกบิลพัสดุ์นี้มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ มีประชากร
มาก มีถนนคับแคบหม่อมฉันนั่งใกล้พระผู้มีพระภาคหรือภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ เวลาเย็น
เข้าไปยังกรุงกบิลพัสดุ์พบเห็นช้างบ้าง ม้าบ้าง รถบ้าง เกวียนบ้าง ผู้คนบ้าง ที่พลุกพล่านขวักไขว่^{๕๗}
จะเห็นได้ว่ารัฐได้พัฒนาสาธารณูปโภคให้เจริญ จึงเป็นเมืองน่าอยู่ รายได้ของรัฐก็คือการจัดเก็บ
ภาษีนั่นเอง พฤติกรรมเศรษฐกิจเมื่อนำหลักพระพุทธศาสนาเข้ามาสัมพันธ์แล้วไม่ว่าจะเป็นกา
ผลิต การบริโภคหรือการวิภาคแบ่งปันกระจายรายได้อะไรก็ตาม ก็จะเริ่มต้นจากจุดยืนที่ตัวมนุษย์
ว่าจะต้องมีความรู้จักประมาณก่อน ความรู้จักประมาณหรือความรู้จักพอดีนี้ทางพระเรียกว่า

^{๕๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๙/๑๐๑๗/๕๒๒

มัตตัญญุต เช่นรู้จักพอดีในการบริโภคอาหารก็เป็นโภชนมัตตัญญุต^{๕๘} รัฐอาจนำภาษีอากรมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมกลไกการปกครอง เพื่อให้เกิดคุณค่าในการบริหารประเทศ ।

ควบคุมการบริโภคของประชาชน บริการ เมื่อประชาชนมีการจับจ่ายใช้สอยน้อยลงรัฐก็อาจลดอัตราภาษีลงเพื่อให้ประชาชนมีกำลังในการจับจ่ายใช้สอยมากขึ้น เช่นนโยบายส่งเสริมการซื้อบ้านหรือรถยนต์คันแรกส่งผลให้รัฐมีเงินกลับเข้าไปหมุนเวียนในเศรษฐกิจอีกครั้งหนึ่งเป็นต้น ใช้กลไกทางภาษีควบคุมการผลิต เช่นจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมยกเว้นภาษีนำเข้าวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตทางอุตสาหกรรมเพื่อให้โรงงานอุตสาหกรรมมีต้นทุนที่ต่ำ สามารถผลิตสินค้าแข่งขันไปขายยังต่างประเทศได้ หรือควบคุมวิธีการดำเนินธุรกิจบางชนิดได้เช่นเก็บภาษีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ให้แพง ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยรวม หรือในทางกลับกันหากรัฐต้องการที่จะส่งเสริมกิจกรรมใดก็ตาม รัฐก็อาจหยิบภาษีอากรมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมกิจกรรมนั้นๆเช่นให้ทุนในการศึกษาเล่าเรียน โดยการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในคำสอนทางพุทธศาสนาเมื่อมีการหาโภคทรัพย์มาโดยชอบแล้วควรแบ่งปันทำพลี ๕อย่าง หนึ่งในนั้นควรมีการถวายให้หลวงมีการเสียภาษีอากรให้กับรัฐเป็นต้น จะเห็นได้ว่าการจัดเก็บภาษีอากรเป็นรายได้ของรัฐและนำกลับมาสร้างความเจริญให้กับประชาชนอันเป็นคุณค่ามหาศาลต่อระบบเศรษฐกิจ

๔.๒.๕ รูปแบบการจัดเก็บภาษีในสมัยพุทธกาล

ก.รัฐบาลจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปทำการเก็บเอง

เป็นการเรียกเก็บจากพ่อค้าที่นำสินค้าผ่านเข้ามาในเขตแคว้นนั้นได้แก่ภาษีศุลกากร การเก็บภาษีศุลกากร รัฐจะส่งเจ้าหน้าที่ไปประจำตามเขตชายแดน จะมีนายด่านที่ได้รับแต่งตั้งจากพระราชาก็คอยควบคุมการจัดเก็บภาษีแล้วนำเงินค่าภาษีไปส่งทูลพระคลัง^{๕๙} ตำแหน่งนายด่านนั้นจะต้องได้รับการแต่งตั้งจากพระราชาก่อนและตนเองจะมีรายได้จากตำแหน่งนั้น มีหน้าที่เก็บส่งไปส่งพระราช^{๖๐} ในสมัยพุทธกาลนั้นมีการตั้งด่านภาษีศุลกากรตามชายแดนเพื่อเรียกเก็บภาษีจากพ่อค้าที่เดินทางเข้า-ออก เพื่อเป็นรายได้เข้ารัฐโดยมีเจ้าหน้าที่รัฐออกไปจัดเก็บ

ข.คฤหบดีที่เป็นใหญ่ในหมู่บ้าน หรือตัวแทนพระราชาเป็นผู้จัดเก็บ

^{๕๘} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) การพัฒนาที่ยั่งยืน พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลดิมทอง ๒๕๕๒ หน้า๑๕๐

^{๕๙} วิ.อ. (ไทย) ๒/๘๒๔/๔๙๓.

^{๖๐} วิ.ภิกขุณี (ไทย) ๓/๑๔๖/๔๐๑/๘๒๔.

หัวหน้าหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้าน หรือตัวแทนพระราชาซึ่งได้รับแต่งตั้งไปทำการจัดเก็บ ใช้วิธีชักส่วนเป็นสิ่งของจากผลประโยชน์ที่พลเมืองทำการผลิตได้ บางทีก็มีเจ้าพนักงานของพระราชาไปสอบวัดจนถึงที่นา จำนวนที่ชักส่วนจะเป็นอัตราเท่าใดก็สุดแล้วแต่ข้อตกลงของอำนาจปกครองเช่น อนาคตบัณฑิตอุบาสก เก็บภาษีที่แคว้นกาสิซึ่งขึ้นกับแคว้นโกศล นำเข้าถวายพระเจ้าปเสนทิโกศลรูปแบบการจัดเก็บภาษีอีกวิธีหนึ่งนั้น พระราชาจะแต่งตั้งตัวแทนหรือหัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้เรียกเก็บแล้วรวบรวมเพื่อนำส่งเข้าท้องพระคลัง

ค. พระราชาจะพระราชทานหมู่บ้านให้ไปเรียกเก็บเอง

พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานหมู่บ้านส่วยพระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานให้พรหมณโปกขรชาติ^{๖๑}เป็นผู้จัดเก็บ ในมหเมวชาดก ได้กล่าวถึงช่างกลบชื่อ ภูษามาลาผู้มีความดีความชอบได้รับพระราชทานบ้านส่วยหนึ่งตำบลมีหน้าที่เรียกเก็บภาษีนำทูลเกล้าถวายพระราชาและได้รับส่วนแบ่งจากรายได้ที่เรียกเก็บภาษี ใช้เลี้ยงชีพไปตลอดชีวิต ^{๖๒}

การเก็บภาษีทางด่านนั้นส่วนใหญ่จะเก็บจากพ่อค้าเกวียนเดินทางไปขายสินค้าที่ไกลเดินทางมาจากรัฐอื่น จะมีเจ้าหน้าที่ด่านเพื่อเรียกเก็บภาษี ส่วนการเก็บภาษีจากการคำนวณผลผลิตที่ได้รับของผลผลิตทางเกษตรกรรม จะมีเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระราชาออกไปเดินเก็บภาษีตามหมู่บ้าน พระราชาอาจปูนบำเหน็จเมืองใดเมืองหนึ่งให้เป็นพรหมไทยเพื่อเป็นความดีความชอบให้ผู้ใดไปเรียกเก็บก็ได้

๔.๒.๖ เหตุผลที่มีการจัดเก็บภาษี

รัฐบาลจะนำเงินภาษีไปพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าทั้งนำมาใช้ป้องกันประเทศและรักษาความสงบภายในประเทศ สร้างสถานที่ราชการ ในอรรถกถากล่าวว่าเมื่อเจ้าวัชชีสั่งถอนข้อบัญญัติที่บัญญัติไว้แล้วในกาลก่อน ไม่มีการเก็บภาษีอากรตามประเพณี เรือนคลังย่อมเสื่อมลง ลำดับนั้นชนทั้งหลายมีพลม้า พลช้าง กองทหาร และข้าราชการบริพารเมื่อไม่ได้รับค่าจ้างที่เคยได้ประจำก็ย่อมเสื่อมถอยเรี่ยวแรงและกำลัง เป็นช่องทางให้เกิดทุจริต... แต่เมื่อเจ้าวัชชีเรียกเก็บส่วยสาอากรตามประเพณีโบราณ เรือนคลังก็ย่อมเพิ่มพูน เมื่อนั้น พลม้า พลช้าง กองทหาร และข้าราชการบริพารก็จักได้รับค่าจ้างตามที่เคยได้เป็นประจำ ก็ย่อมสมบูรณ์ บริบูรณ์ด้วยเรี่ยวแรงและกำลังอดทนต่อการรบ การปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมือง ทำความเจริญให้แก่แคว้นวัชชี... ^{๖๓}

^{๖๑} ที.สี.อ.(ไทย) เล่ม๑ภาค๑ข้อ๑๔๑หน้า๔๙๗

^{๖๒} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๙/๔ พุ.ชา.เอกก.อ.(ไทย) เล่ม๓ภาค๑หน้า๒๒๐.

^{๖๓} ที.ม.อ.(ไทย) ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๑๖-๑๒๔.

จะเห็นได้ว่าการเก็บภาษีถือว่าเป็นรายได้ส่วนหนึ่งเพื่อนำเงินเข้ารัฐมาทำนุบำรุงบ้านเมือง ถ้ารัฐเก็บภาษีมากเกินไปในอรรถากล่าวว่า พวกผู้คนที่ถูกบีบคั้นด้วยภาษีใหม่เอี่ยมเป็นต้น รู้สึกว่าเราถูกบีบคั้นใครจักอยู่ในแคว้นของเจ้าเหล่านี้ได้ แล้วก็พากันไปขายแดนเป็นโจรบ้าง เป็นพรรคพวกของโจรบ้าง ปล้นชนบท... เมื่อไม่ยึดถือวัชชีธรรมโบราณประเพณี ผู้คนในแคว้นแคว้นก็จะพากันโกรธว่า พวกเจ้าทำบุตรีบิดาพี่น้องของเราผู้ไม่เป็นโจรว่าเป็นโจรตัดทำลายกันแล้วพากันไปขายแดน เป็นโจรบ้าง เป็นพรรคพวกของโจรบ้าง โจมตีชนบท พวกเจ้าย่อมเสื่อมด้วยอาการอย่างนี้^{๖๔} เหตุผลในการเก็บภาษีเพื่อนำมาบำรุงกองทัพและข้าราชการบริพารประจำเพื่อให้ได้รับค่าจ้างตามที่เคยได้รับการเก็บภาษีถือว่าเป็นรายได้ส่วนหนึ่งเพื่อนำเงินเข้ารัฐมาทำนุบำรุงบ้านเมือง แต่ต้องเก็บแบบค่อยเป็นค่อยไป

^{๖๔} ที.ม.อ.(ไทย) ๑๓๔/๑๑๘.

